

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 351.87:001.82

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.1>

І. Куненко,

кандидат юридичних наук, доцент

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЮСТИЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Проблема класифікації видів юстиції є актуальною в сучасній юридичній науці, оскільки її недостатня розробленість ускладнює структурування правової системи та чітке визначення функцій різних її елементів. Попри значний внесок українських та зарубіжних учених, у вивчення теоретичних основ юстиції, питання розмежування її окремих видів потребує додаткового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана стаття ґрунтується на працях зарубіжних та вітчизняних науковців, які присвятили свої роботи визначенню загального поняття юстиції та її місця в правовій системі, досліджували окремі види юстиції. Так, Рудольф фон Ієринг, класик європейської правової думки, розглядав юстицію як основу правового порядку. Серед вітчизняних вчених, які розглядали фундаментальні теоретичні підходи до розуміння юстиції як правової категорії можна назвати О. Агапову, О. Гусареву І. Онопчук. У межах вивчення конкретних видів юстиції було опрацьовано праці, присвячені конституційній юстиції, серед яких варто відзначити дослідження Т. Цимбалістого, О. Мироненка, А. Грабильникова, І. Алексеєнка, М. Савчина. Питання адміністративної юстиції висвітлювали В. Стефанюк, О. Тихомиров, Т. Коломо-

єць, Ю. Георгієвський, Ю. Педько й А. Осадчий. Т. Федорова вивчала господарську юстицію, аналізувала її значення та функції. Серед дослідників кримінальної юстиції виділяються праці В. Маляренка, В. Півненка та В. Юрчишина, а ювенальна юстиція висвітлювалася у роботах Н. Крестовської, В. Шмеріги, Т. Новікової.

У наукових працях вказаних вчених визначення, в яких фігурує слово «юстиція», охоплюють широке коло суб'єктів та їх відносин, які так або інакше пов'язані з поняттям юстиції, відбиваючись у визначеннях її численних різновидів. Разом з тим, поняття юстиції як такої в них має різний зміст. Тому, незважаючи на значний внесок зазначених авторів, залишаються аспекти, які потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження поняття юстиції як важливої складової правової системи, аналіз її видів та критеріїв класифікації. Автор прагне узагальнити теоретичні напрацювання з цього питання та розкрити взаємозв'язок між різними аспектами функціонування юстиції. Завданням статті є здійснення аналізу класифікаційних критеріїв, які дозволяють чітко розмежувати види юстиції.

Виклад основного матеріалу. Дослідивши енциклопедичну, довідкову та спеціалізовану літературу, в якій так чи інакше розглядалося

поняття юстиція та вивчивши основні наукові підходи щодо визначення поняття юстиції автор сформулював визначення юстиції, в контексті якого буде класифікувати її на види. Отже, юстиція – це особлива сфера (галузь) державного управління, в якій на основі принципу законності реалізується в сукупній діяльності публічно-владних органів та їх спеціалізованих установ правоохоронна функція держави. Тобто юстиція є сферою безпосередньої реалізації правоохоронної функції держави, а її межі мають визначатися межами правоохоронної функції [1].

У науковій літературі досліджуються різні види юстиції – конституційна, адміністративна, кримінальна, мирова, ювенальна, військова тощо. Однак, критерії класифікації як правило або не визначаються, або їм не приділяється належної уваги. Разом з тим, кожне поняття має бути поділене на види за певними ознаками (критеріями), які відображаються в понятті предмета (явища). Як відомо з логіки, поділ понять є необхідною умовою пізнання, завдяки йому впорядковується понятійний апарат науки, а також досягається об'єктивна упорядкованість предметного світу [2].

Визначаючи основу поділу, слід керуватися певною науковою або практичною метою. Крім того, поділ має бути таким, щоб мав значення і для науки, і для практики [3]. Ознака або сукупність ознак, з огляду на яку здійснюється поділ, називається його основою. Основою поділу може бути лише ознака, характерна для кожного елемента обсягу поняття [2].

Для того, щоб поділ був ефективним, слід дотримуватися кількох правил, а саме: 1) здійснюючи поділ родового поняття за будь-якою ознакою, належить стежити за тим, щоб перелічити всіх членів цього поділу; 2) поділ слід здійснювати за однією ознакою (критерієм); 3) члени поділу повинні виключати один одного; 4) поділ має бути послідовним.

Члени поділу повинні перебувати в такому відношенні до поняття, що ділиться, як вид до роду. Іншими словами, кожен член поділу повинен бути найближчим видом поділюваного поняття; 5) основа поділу має бути виразною, тобто при її обранні належить уникати оціночних понять, суб'єктивного ставлення тощо [4].

Поділ, в якому нове поняття є похідним від зміни видової ознаки, називається поділом за видозмінюваною ознакою. За допомогою поділу за видозмінюваною ознакою поняття розбивають на види на підставі специфічного виявлення ознаки у різних видах діленого поняття. Коли йдеться про поділ понять за видозмінюваною ознакою, то виявляється, що кожному члену ділення притаманна певна родова ознака, яка в кожному з них своєрідно виявляється. Ця ознака специфікується стосовно кожного члена поділу, що й визначає ознаку як видоутворюючу.

Отже, поділ поняття, унаслідок якого знаходять його види, має бути здійснений на основі конкретної родової ознаки (критерію), змінюваність якої веде до утворення нових видових понять. Основою поділу повинна бути ознака, суттєва в певному відношенні [5].

Оскільки юстиція є особливою сферою державного управління, в якій уповноважені законом суб'єкти здійснюють юридичну діяльність з охорони права, а правопорушення є приводом і підставою для юстиційної діяльності, визначають її предметний зміст, то і визначати види юстиції не можна, абстрагуючись від характеру правопорушень. Разом з тим, останні можуть бути класифіковані по-різному.

Так, в юридичній літературі розрізняють правопорушення за: сферами громадського життя (у сфері соціально-економічних відносин, суспільно-політичній сфері, сфері побуту і дозвілля) [6, с. 426–427]; характером нормативно-правового припису (матеріальні й процесуальні); суб'єк-

тами (вчинені фізичними особами або юридичними особами, правопорушення держави) [7, с. 229–230].

Також у наукових джерелах правопорушення класифікуються за такими двома головними ознаками: за галузями права і за ступенем суспільної небезпеки. За галузями права порушення поділяють на кримінальні, адміністративні, цивільні та дисциплінарні. Водночас вказано, що наведений перелік не є вичерпним і правопорушення можуть мати місце також в інших галузях права, якщо їхні ознаки зафіксовано у відповідній правовій нормі. Так, правопорушення можуть бути у сфері регулювання конституційного, податкового, господарського права, галузях міжнародного права тощо. За ступенем суспільної небезпеки та характером санкцій, що застосовуються до їх суб'єктів правопорушення поділяють на кримінальні правопорушення – злочини та кримінальні проступки, та на інші проступки, які можуть бути адміністративними, цивільними або дисциплінарними [6, с. 423; 8, с. 366; 9, с. 285].

Крім того за видами юридичної відповідальності правопорушення поділяють на кримінальні, адміністративні, цивільно-правові, трудові, конституційні, міжнародні та інші [10, с. 240].

У тісному зв'язку з класифікаціями різноманітних порушень права перебуває поділ юридичної відповідальності за них на відповідні її види. Зокрема, в юридичній літературі розрізняють конституційну, адміністративну, дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, кримінальну юридичну відповідальність [6, с. 436; 7, с. 241–245].

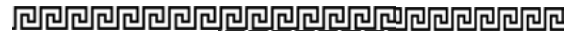
Деякі вчені поділяють відповідальність на позитивну та негативну [11, с. 54]. Позитивна відповідальність, як правило, ґрунтується на законі та реалізується в межах загальних правовідносин. Це відповідальність у формі зобов'язання

щодо майбутньої поведінки суб'єкта. Метою даного виду відповідальності є визначити поведінку суб'єкта в тому напрямі, який необхідний для суспільства, держави, окремих громадян. Негативна відповідальність – це відповідальність у формі покарання, яка настає за протиправне діяння, вчинене після набуття юридичної сили нормою, яка класифікує дане діяння як протиправне і встановлює вид та міру юридичної відповідальності за нього. Вона виникає із факту скоєння правопорушення та являє собою негативні наслідки для правопорушника. Цей вид відповідальності здійснюється в межах охоронних правовідносин, суб'єктами яких є держава, в особі її органів, та правопорушник, який несе юридичний обов'язок перетерпіти негативні наслідки правопорушення, передбачені санкцією відповідної норми права [11, с. 54–55].

Також виділяють види юридичної відповідальності залежно від її функцій, а саме: правовідновлювальну (цивільно-правову і матеріальну) та штрафну (кримінально-правову, адміністративно-правову) [6, с. 438–439].

Існує точка зору, що поділ юридичної відповідальності за галузевою ознакою не охоплює видів відповідальності, які можуть існувати в межах однієї галузі, і не враховує факту, що дисциплінарна відповідальність притаманна не лише трудовому праву. Так, на думку М. Козюбри, більш сучасною класифікацією є групування видів юридичної відповідальності за критерієм її настання при порушенні норм приватного або публічного права. Підстави її настання, процедура притягнення до відповідальності, її конкретний прояв будуть залежати від того, норми публічного чи приватного права були порушені.

До публічних видів юридичної відповідальності автор відносить: 1) застосування заходів публічно-правового характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. Видами

такої відповідальності держави за невиконання своїх обов'язків можуть бути конституційні та міжнародно-правові заходи; 2) конституційно-юридична відповідальність.

У сфері приватноправових відносин юридична відповідальність, на думку автора, може наставати за порушення норм цивільного права (їх ще називають «цивільно-правові делікти»). Також зазначається, що як публічному праву, так і приватному праву притаманні дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність [8, с. 309–314].

Як головний критерій поділу юридичної відповідальності на види визначають також галузеву належність норми, за порушення якої особа несе відповідальність, а також зміст санкцій. Залежно від цього, розрізняють наступні види відповідальності: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну та матеріальну.

За змістом санкції норми, яка застосовується щодо правопорушника (тобто за напрямком її впливу на суб'єкта правопорушення і характером негативних наслідків для нього), розрізняють відповідальність штрафну та правопоновлювальну [8, с. 380–384]. Також підставами видової класифікації юридичної відповідальності деякі автори називають часову спрямованість, цілі та предмет правового регулювання [11, с. 53].

На наш погляд, при визначенні видів юстиції необхідно насамперед виходити з її визначення як особливої сфери державного управління, в якій здійснюється специфічна юридична діяльність з охорони права, пов'язана з порушеннями права. При цьому необхідно враховувати, що юридичну діяльність держава здійснює не лише у відносинах із суб'єктами всередині країни, а й у зовнішніх відносинах з іншими державами. Таким чином, вона функціонує у двох різних правових системах – у національній правовій системі та як суб'єкта системи міжнародного права.

У зв'язку з цим ми повинні розділити юстиційну діяльність держави на дві сфери: на національну юстицію та міжнародну юстицію, від чого залежить визначення поняття «вид юстиції».

Основа видового визначення поняття юстиції належить шукати в національній юстиції, оскільки правова система держави виступає як первинна та визначальна щодо системи міжнародного права.

На нашу думку, види юстиції розрізняються між собою залежно від характеру порушення права, а точніше, порушення правових норм. Такі порушення норми можуть мати місце 1) при встановленні норми, тобто в законодавчій діяльності, 2) при введенні встановлених норм у дію, тобто у підзаконній юридичній діяльності, 3) в процесі дії норми права. В таких випадках виникає обумовлена правовою формою функціонування держави об'єктивна необхідність в особливій юридичній діяльності, предметом якої є охорона права від його порушення, тобто усунення правопорушень.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка вітчизняних науковців, яка принципово відрізняється від традиційних уявлень щодо класифікації правових актів. Так, М. Теплоку та О. Ющик вказують, що у процесі юридичного правоутворення потрібно розрізняти правові акти трьох видів, які відбивають доцільний рух процесу розгортання поняття юридичного права у логіці «загальне – особливе – одичне». Цими актами вони називають: 1) нормоустановчі, або законодавчі акти (загальне); 2) нормореалізаційні, що складають з першими «законодавство», тобто підзаконні нормативні юридичні акти (особливе); 3) нормовиконавчі акти, що включають: а) правомірні акти суб'єктів конкретних правовідношень і б) нормоутвердуючі (публічно-владні) акти застосування юридичного закону до регулювання правовідносин, порушених протиправними актами суб'єктів цих відносин (окреме, одичне).

З урахування цього, автори до позитивного права включають усі три види нормативних актів, протиставляючи останньому «негативне право» («протиправо») – як сферу індивідуальних (таких, що відхиляються від правових норм, протиправних) актів сваволі. При цьому вони застерігають проти абсолютизації даного протиставлення, вказуючи на існування в усіх країнах кримінально-правової галузі [12].

Якщо з такої позиції підходити до визначення характеру порушення правових норм, то вказані порушення здійснюються як суб'єктами влади, так і недержавними суб'єктами та приватними особами. Ними є порушення у сфері законодавчої юридичної діяльності (законодавча функція), у сфері діяльності щодо реалізації закону виконавчою владою (адміністративна функція) та юридичної діяльності стосовно усунення порушень права (правоохоронна функція).

Щодо правоохоронної діяльності, то вона стосується порушення права не тільки в названих трьох сферах юридичної діяльності, але також має справу з тими порушеннями права, які мають місце у правовідносинах недержавних суб'єктів, зокрема, у приватноправових відносинах тощо.

Для усіх вказаних порушень права встановлені різні види юридичної відповідальності, міри якої на підставі закону (або договору, передбаченого законом), застосовуються суб'єктами юстиції до порушників права.

Отже, з урахуванням цього, для визначення видів юстиції ми обираємо предметний критерій здійснення правоохоронної функції держави, тобто характер правопорушень та юридичної відповідальності за них. Таким чином ми маємо перед собою такі предметні сфери: 1) законодавча сфера і порушення в законодавчій діяльності; 2) адміністративна сфера і порушення у сфері виконавчої діяльності (адміністративної функції); 3) правоохоронна сфера, пов'язана

з усіма іншими порушеннями вимог законодавства суб'єктами права, що діє в національній правовій системі. До цих порушень належать кримінальні, цивільні й дисциплінарні правопорушення в процесі реалізації конкретних правовідносин.

З огляду на такий критерій видового поділу сфери юстиції, можна запропонувати наступні види юстиції: конституційна, адміністративна, кримінальна, цивільна та трудова юстиція.

Висновки. Проведений аналіз підтвердив доцільність класифікації юстиції за предметним принципом, що враховує види правопорушень та юридичну відповідальність. Названими видами юстиції охоплюється увесь обсяг поняття юстиції, що відповідає вимогам логіки щодо видового поділу поняття [5]. Такий підхід забезпечує логічну узгодженість і практичну застосовність. Запропоноване розмежування видів юстиції може слугувати базою для подальших наукових досліджень у сфері теорії держави і права, а також для удосконалення законодавства та правозастосовної практики.

У статті досліджується юстиція як окрема сфера державного управління, у межах якої реалізується правоохоронна функція держави. Автор аналізує наукові концепції цього поняття, пропонує узагальнене визначення та здійснює класифікацію видів юстиції, обґрунтовуючи необхідність цього процесу відповідно до логічних принципів поділу понять. Вказується, що у науковій літературі досліджуються різні види юстиції – конституційна, адміністративна, кримінальна, мирова, ювенальна, військова тощо. У наукових працях визначення, в яких фігурує слово «юстиція», охоплюють широке коло суб'єктів та їх відносин, які так або інакше пов'язані з поняттям юстиції, відбиваючись у визначеннях її численних різно-

видів, а саме поняття юстиції як такої в них має різний зміст. Критерії класифікації юстиції як правило або не визначаються, або їм не приділяється належної уваги. Разом з тим, як відомо з логіки, поділ понять є необхідною умовою пізнання, отже кожне поняття має бути поділене на види за певними ознаками, які відображаються в понятті предмета. Поділ поняття, унаслідок якого знаходять його види, має бути здійснений на основі конкретної родової ознаки, змінюваність якої веде до утворення нових видових понять. Основою поділу повинна бути ознака, суттєва в певному відношенні. У роботі акцентується увага на тому, що оскільки юстиція є особливою сферою державного управління, в якій уповноважені законом суб'єкти здійснюють юридичну діяльність з охорони права, а правопорушення є приводом і підставою для юстиційної діяльності, визначають її предметний зміст, то і визначати види юстиції не можна, абстрагуючись від характеру правопорушень. Окремо окреслено проблематику класифікації юридичної відповідальності та її вплив на визначення видів юстиції. Робиться висновок, що для визначення видів юстиції доцільно обрати предметний критерій здійснення правоохоронної функції держави, тобто характер правопорушень та юридичної відповідальності за них.

Робота базується на сучасних наукових дослідженнях, враховує різноманітні підходи до класифікації правопорушень і юридичної відповідальності, а також розглядає перспективи вдосконалення теоретичного апарату юстиційної діяльності.

Ключові слова: юстиція, види юстиції, правопорушення, юридична відповідальність, правоохоронна функція держави.

Kunenko I. Criteria for the classification of types of justice: theoretical and legal aspect

The article examines justice as a separate sphere of public administration, within which the law enforcement function of the state is implemented. The author analyzes the scientific concepts of this concept, proposes a generalized definition and classifies the types of justice, justifying the need for this process in accordance with the logical principles of the separation of concepts. It is indicated that in the scientific literature various types of justice are studied – constitutional, administrative, criminal, justice of the peace, juvenile, military, etc. In the legal scientific literature, definitions that include the word "justice" cover a wide range of subjects and their relationships, which are somehow connected with the concept of justice, reflected in the definitions of its numerous varieties, and the concept of justice as such has a different meaning in them. The criteria for classifying justice are usually either not defined, or they are not given due attention. At the same time, as is known from logic, the division of concepts is a necessary condition for cognition, therefore each concept must be divided into types according to certain features that are reflected in the concept of the subject. The division of the concept, due to which its species are found, should be carried out on the basis of a specific generic feature, the variability of which leads to the formation of new species concepts. The basis for the division should be a feature which is significant in a certain respect. The work emphasizes that since justice is a special sphere of state administration, in which subjects authorized by law carry out legal activities to protect the law, and offenses are the pretext and basis for judicial activity, determine its substantive content, it is impossible to determine the types of justice, abstracting from the nature of

offenses. The issues of classification of legal liability and its influence on the definition of types of justice are separately outlined. It is concluded that to determine the types of justice, it is advisable to choose the objective criterion of the implementation of the law enforcement function of the state, that is, the nature of offenses and legal liability for them.

The work is based on modern scientific research, takes into account various approaches to the classification of offenses and legal liability, and also considers the prospects for improving the theoretical apparatus of judicial activity.

Key words: justice, types of justice, offenses, legal liability, law enforcement function of the state.

Література:

1. Куненко І. С. Співвідношення юстиції та поліції: теоретичні та практичні аспекти. Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання. 2024. № 5. С. 88-93. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312916>
2. Солодка Л. І. Логіка. Методи логічного аналізу тексту: навчальний посібник. Черкаси: Брама-Україна, 2011. 68 с. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/245/1/Солодка_Л._Л._Логіка,_методи_логіч._аналізу.pdf
3. Жеребкін В. Є. Логіка: Підручник. 9-те вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. 255 с. URL: <https://textbook.com.ua/authors/viezherebkin>
4. Лебедєв В. О. Логіка: Конспект лекцій. Харків: УкрДАЗТ, 2013. 84 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/6905/1/Конспект%20лекцій.pdf>
5. Конверський А. Є. Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів. 3-тє вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depository/Оцифровані%20документи/ЛОГІКА%203%20ВИДАННЯ.pdf>
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
7. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Влащенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
8. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>
9. Теорія держави і права : підручник / ТЗЗ [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
10. Теорія держави і права: навчальний посібник. О. В. Фатхундінова, І. С. Куненко, Л. О. Максимова, К. В. Хлабистова. К.: КНТ, 2022. 328 с.
11. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: Монографія Кол. авторів; За заг. ред. Н. М. Оніщенко. К.: Видавництво «Юридична думка», 2009. 216 с.
12. Теплюк М., Ющик О. Поняття та класифікація правових актів: критичний вимір. Вісник Національної академії правових наук України Харків : Право, 2024. Т. 31. № 2. С. 34-45. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-2-2024-r/ponyattya-ta-klasifikatsiya-pravovikh-aktiv-kritichny-vimir>